

Llorenç Villalonga
BEARN ALI SOBANA
PORCELANASTIH LUTK

prevedla Simona Škrabec

*Moje oči ne zmorejo drugega
kot zreti v izgubljena sonca in
minule dneve ...*

Salvador Espriu, *Pokopališče v Sineri*

Uvod

Pismo don Joana Mayola, duhovnika pri Bearnovih, tajniku gospoda kardinala, primasa španskih dežel, don Miquelu Gilaberju

Bearn, 1890

Cenjeni prijatelj,

ne vem, ali te bo prej, preden to pismo pride v tvoje roke, že dosegla žalostna vest: pred dvema mesecema, na zadnjo pustno noč, sta gospa in gospod umrla v okoliščinah, ki so ostale nerazjasnjene. Na Bearn je prišlo vse polno pisarjev, pooblaščenecv in posojevalcev, da bi uredili papirje in vse popisali. V tem času zame ni bilo oddiha. Vsi se ukvarjajo le s premoženjskimi vprašanji pokojnikov, čeprav na koncu od vsega skupaj ne bo kaj dosti ostalo, in le malokdo se ustavi, da bi zanju zmolil očenaš. Ker sem prevzel odgovornost nad posestvom, nimam niti ene same ure zase, šele ko pade mrak, končno ostanem sam, a tedaj se počutim tako izčrpanega, da nimam več moči, da bi ju priporočil Bogu, se pravi, če jima ne bi vsak dan posvetil vsaj jutranje maše, bi priplula na drugi breg s kaj malo prtljage. V takšnih okoliščinah se človeško samoljubje razraste do te mere, da celo misel na možnost odrešitve ostane pred vrati.

Nečaki so prišli osemintrideset ur po usodnem dogodku, ko sta bila gospodarja že pod rušo. Že leta niso stopili na bearnsko zemljo. In lahko ti zagotovim, da jih ta dvojna smrt tudi ni prisilila, da bi se morali čemu bistvenemu odreči. Dona Magdalena se je posvetila hvaljenju zbirke

porcelana v dvorcu, bratje pa so se zanimali za borov gozd v Sa Covi, za katerega so mislili, da je bil že pred časom posekan. Ni se mi zdelo potrebno, da jim pojasnim, da sicer še ni posekan, a da je že vnaprej prodan in da je tudi denar že potrošen, izognil pa sem se tudi vsem vprašanjem o oporoki, dokler iz Madrida ne dobimo potrdila, katera izjava pokojnikov je obveljala kot dokončni testament (naj ti zaupam, da nista, kolikor sam vem, v svojem življenju napisala niti vrstice). Nečake sta zanimala tudi nakit in denar, ki bi ju morda lahko hranili kje v hiši, toda sodnik, ki je prišel tja pred njimi, je dal zakleniti in zapečatiti vse predale, kar me je rešilo pred nepotrebnim pojasnjevanjem. Nečakinja se je v zadnjem trenutku spomnila tudi slavne sobane porcelanastih lutk, ki je gospodarja nista nikoli nikomur pokazala, in z namenom, da tiho ugodim njuni neizrečeni volji, sem se pretvarjal, da sem izgubil ključ. Odšli so precej nemirni in od takrat jih nismo več videli.

Bili bi pa še toliko bolj nezaupljivi, če bi vedeli, da je na dnu mojega sekretarja, v dvojni steni, dva tisoč srebrnikov, ki sem jih od gospoda dobil pred kakega pol leta, z zelo natančnimi navodili, kot boš videl. Kajti zdaj, ko sta gospodarja umrla, si ti edini človek, ki mi je res pri srcu in ki mu lahko zaupam svoje tegobe in nemir. Izpovedal bi ti rad svojo vest. Preden nadaljuješ z branjem, se torej ustavi: vse, kar ti bom povedal v nadaljevanju, moraš vzeti, kot bi bilo izrečeno pri spovedi. Če moje iskrenosti nisi pripravljen sprejeti (opozarjam te, da te bo zgodba pretresla in bo porušila tudi tvoj mir), potem naslednje strani sežgi, ne da bi jih sploh pogledal.

Miquel, vedno si bil in vedno boš moj najboljši prijatelj, v najglobljem smislu te besede. Nikoli ne bom pozabil na usmiljenje, s katerim si me sprejel v trenutkih največjih

dvomov, ko je bila tragedija še sveža in ko sem ti zaupal tisto strašno skrivnost – da je ne imenujem kar zločin –, zaradi katere sem se tedaj odločil za vedno zapustiti ta svet. Spoznala sva se komaj slab teden po tisti strašni stvari z našim Jaumetkom. Jaz, ki svojih staršev ne poznam in ne vem za svoje brate in sestre, sem šele pri tebi spoznal bratovsko ljubezen, kasneje pa sva zgradila tudi tisto čudovito skupnost enako mislečih, najlepši dar, kar jih Bog lahko nameni dvema človekoma. Ti in jaz (*Arcades ambo*, kot se je napol v šali in napol zares pogosto izrazil stari rektor v semenišču) ne bova nikoli pozabila na dialoge v senci starega koprivovca na osrednjem dvorišču, da bi razpravljala o svetem Avguštinu in Descartesu. Obema se je pamet začela odpirati istočasno, v čudežnem stiku z moralnim naukom, ki predstavlja za vsakogar, kdor ga le lahko zasluti, otipljivo božjo prisotnost. Naš gospodar mi je kasneje večkrat rekel – rad je namreč človeka podražil –, da bom v starih letih, ko bom začel premišljevati o svojem življenju, opazil, da mi je v njem manjkala ena sama sestavina, podobna pekoči papriki, in to hudič. Ja, tak je bil, naš gospod, toda tega ni govoril z namenom, da bi ga kdo jemal resno.

Gospod je bil sicer velikodušen človek, zaupljiv, odprt. Vsi njegovi spodrsaljaji, ki niso majhni, imajo olajševalne okoliščine in jih je mogoče opravičiti z dobrimi nameni, z njegovim zaupanjem v božjo milost in z njegovo ljubeznijo do sočloveka in do vseh vzgibov človeške nravi. Njegovo telo se je spremenilo v prah – telo, ki mu nikoli ni odrekel nobenega užitka – in za njim je ostala samo duša, ki zre v božje obličje in čaka na sodbo. Moliva, da mu bodo njegovi grehi odpuščeni.

Rad bi se s teboj posvetoval o dvomih, nastalih zaradi te dvojne smrti, sploh pa glede gospodovih zadnjih navodil in

o tistih dva tisoč srebrnikih, skritih v omari. Zdi se nemo- goče, da bi človek, ki je bil v denarnih zadevah tako razsi- pen kot on, lahko zbral tako velikansko vsoto, saj bi s tem lahko živela do konca svojih dni cela družina. V to pod- jetje je moral vložiti velikanski napor (čeprav se vedno, kadar propade hiša takšnih razsežnosti, po kotih najde kaj omembe vrednega) in navodila, ki sem jih dobil od njega, je jemal smrtno resno, kljub temu da je z leti postal do marsičesa popolnoma brezbrizen. Če bi sodniki in upniki, ki zdaj preračunavajo dolgove obeh pokojnikov, vedeli, da to velikansko vsoto denarja zdaj hrani ubogi kaplan, ki je tako revnega izvora, kot je moj, in ki nima drugega dohodka kot tisto, kar mu prinese vsakodnevna maša, bi hitro prišli do sklepa, da sem srebrnike ukradel, in če se že prepuščava domnevam, ne bi bilo nelogično, če bi mi potem pripisali tudi odgovornost za smrt gospodarjev, saj sta umrla z eno samo uro presledka drug za drugim in ko tega ni nihče pričakoval. Toda ta skrb ni nič v primerjavi z dvomi nravnega značaja, ki me povsem obsedajo.

Preden mi lahko kaj svetuješ, moraš seveda pozna- ti vse podrobnosti zadeve. Ljubezen in zvestoba, ki jo sam čutim do našega gospoda, bosta seveda vplivali na moj zorni kot. Prosim te za nasvet v nelahki stvari, zato moram s pripovedjo seči daleč nazaj. Razložiti ti moram vse podrobnosti vsakdana, ki sem ga sam tako ljubil kljub vsem tistim strašnim prestopkom, ker je ta način življenja milil mojo siceršnjo osamljenost. Priznati ti moram tudi, da vzrok za mojo pripoved, napisano v dolgih nespečnih nočeh, morda niso le očitki vesti, temveč hkrati tudi želja, da si ponovno prikličem pred oči domačo, občudovano podobo človeka, ki mi je bil zdaj vzet. Z njim bo izginil ritem, ki je stoletja utripal na posestvu, na zemlji, ki ga je videla priti na svet in ki bo zdaj razprodana na dražbi,

upniki so namreč že razglasili, da ne mislijo čakati. Nečaki nimajo premoženja, da bi odplačali hipoteke, pa tudi vaje ni so živeti v mestu in jim ni pri srcu nič, kar bi lahko našli tu. Ostaja še zadnji up: pravijo, da je iz Amerike prišel sorodnik, milijonar, ki je obogatel s proizvodnjo kartonskih škatel. Prav neumno se sliši, da bi si lahko nekdo ustvaril ime s prodajanjem škatel, toda ta oseba se strašno visoko nosi, ovešen je z zlatim nakitom in vozi se po Majorki v svojem električnem avtomobilu, ki je spravil s sveta že dve ovci. Na vizitke je dal natisniti naziv podjetja *Cartoenvases*, ampak sprva nihče ni vedel, kaj vendar to pomeni, dokler ni prišlo na dan, da so to tiste slavne škatle. Ta ugledna osebnost – nič drugače ga ni mogoče imenovati –, naj bi torej kupila posestvo in preprečila, da bi zemlja prišla v tuje roke. Vem pa, da gospodarjema ta misel na *Cartoenvases* ne bi bila prav nič všeč, poleg tega pa se je razvedelo tudi to, da se je mati tega podjetnika že pred leti ločila od svojega moža, ki je bil ena tistih izgubljenih bearnskih duš, in da otrok sploh ni nikoli živel z njim: kaj ta ločitev pomeni, pa je seveda ves čas ljudem v zobeh. Zame, ki sem že prekoračil polovico svojega življenja, ta Bearnčan s škatlicami iz kartona ni drugega kot vsiljivec: toda prepričan sem, da so se že začele zbirati jate mladih ljudi, ki bodo ta starodavna posestva predali v tuje roke in do te nove zaveze med podjetniki vsiljivci in domačo zemljo bodo čutili, kar sem sam kot otrok čutil do don Tonija. Če malo pobrskam po arhivih dvorca, bom hitro našel še cel kup podobnih okoliščin, končno vsa slava in ugled temeljita na nečem tako čudežnem in hkrati tako vsakdanjem, kot je rodbina. Bog je, saj to vsi vemo, ustvaril Svet z Besedo.

Naš gospod me je čisto očaral. Dona Maria Antònia je bila dobrosrčna in me zato tudi ni nikoli preveč zanimala,

sploh pa ne v primerjavi s tisto dušo, za katero sta se Bog in hudič ves čas prepirala in tudi v tem trenutku ni mogoče zagotoviti (zdrznem se, če samo pomislim na to), kdo je nazadnje dobil bitko. Morda temeljita moja privrženost in ljubezen prav na tesnobi in morda je ravno ta skrajna tesnoba tista pekoča začimba, ki jo po gospodovem mnenju potrebuje vsaka jed, če naj bo okusna. Nočem ti tudi prikriti dejstva, da v tem moralnem vprašanju ne bom mogel sprejeti nobene rešitve, ki bi bila v nasprotju z zadnjo gospodovo voljo, in v primeru, da bi si prišla navzkriž, prosim za pravico, da proces lahko nadaljujem do najvišjih instanc v Rimu. Le če bi mi sam papež odrekel razumevanje, potem bi se seveda moral ukloniti njegovim pogledom: toda če bi se to res kdaj zgodilo, potem prosim in hrepenim po božji milosti, da bi smrt prišla prej in me odrešila vseh mojih tegob.

Da boš lahko bolje sledil razlagi, sem povzetek tega nenavadnega življenja razdelil na tri dele, kot bi šlo pri tem za navaden roman. Prvemu delu bi lahko dala naslov »Pod Faustovim vplivom« in opisuje najbolj viharna leta. Drugi del poteka v mirnem ozračju te gorate pokrajine in lahko bi ga naslovil (čeprav lahko brez vsakega ironičnega prizvoka pripomnim, da je mir tu bolj navidezen kot resničen) »Na Bearnu vlada mir«. Glede tretjega dela pa naj rečem le to, da ga sestavlja epilog, napisan zaradi tistega nenavadnega obiska pred kratkim, ki me je tako zmedel.

Dovoli mi še zadnjo pripombo, ne ustraši se, prosim, če boš na naslednjih straneh naletel na opise lahkomišelnosti in krutosti. Upoštevaj, da moram gospoda predstaviti takšnega, kot je v resnici bil, in ker njegovo osebo izročam sodbi Cerkve, si moram prizadevati za zvest portret, kajti nad vsemi neusmiljenimi sodbami, ki jih je lahko deležen, je tu vedno Bog, ki je sposoben neskončnega razumevanja.

Prvi del
Pod Faustovim vplivom

1

Ker domnevam, da ne boš nikoli prišel na Bearn, ti bom razložil, da se posestvo razteza po gorati pokrajini in leži v bližini vasice, ki šteje kakih štiristo duš, znani pod istim imenom: Bearn. Ni jasno, ali ima posestvo ime po kraju ali je vasica prevzela ime po družini. Vsako leto na svetega Mihaela dan, ob farnem prazniku, župnik v svoji pridi-gi poudari, da je ta zemlja v lasti istega rodu od samega začetka, od osvojitve Majorke. To bi bilo lahko celo res, čeprav dokumentov, ki bi to dokazovali, ni. »Naš rod,« je rad govoril don Toni, »izvira iz tako davnih časov, ko še ni bilo koledarja. Korenine se nam izgubljajo v temi.« Toda ustno izročilo, ki časti to neoporečno rodovino, nima no-bene uradne vrednosti. A to je treba razumeti: dokumen-tov pač ni. Vsi potomci tega rodu, razen don Tonija, ki ga je usekalo, da bi hotel biti Francoz, so bili do pridobivanja znanja precej hladni. Tako je le borih sto petdeset let pred nami živel tu praded don Tonija z istim imenom, ki je bil tako primitivnega duha, da o njem krožijo vse mogoče prigode, čeprav ljudje pri tem vedno dodajo tudi kaj take-ga, kar morda ne drži povsem. Stari ljudje se še spomnijo pesmice, ki pravi takole:

Jezus je doma v nebesih,
a pri Mavrih, nejevernik.
V peklu te hudič dobi,
na Bearnu pa don Toni preži.

Gospod se je tem stvarjem smejal. »Deda vsaj časa ni izgubljal,« je rad pripomnil. Vsi drugi predniki so bili bolj sprejemljivi. Le živeli so pač na kmetih. Niso

poznali mestnih fines ali pa so jih prezirali. In mesto je, sporazumno s tem, preziralo njih.

Iz vasice je do Bearna uro hoda, toda zaradi gričevnate pokrajine hiš ni videti, dokler ne prideš čisto blizu. Bearn leži torej, vsaj v predstavah, bogu za hrbtom. Zemlja je neplodna, polna skalovja in divjih gozdov. Tu sem tudi sam prišel na svet pred osemintridesetimi leti kot sin dninarja in žanjice. Svojih staršev se ne spominjam. O svoji materi sem slišal praviti, da je bila zelo lepa, da je imela črne oči. Pri sedmih letih so me poslali služiti za svinjskega pastirja, toda gospod je nenadoma ukazal, da moram v šolo in da me bodo poslali v mesto. Tega dogodka se spominjam, kot bi se zgodil včeraj. Bil je poletni večer in pasel sem blizu S'ULL de Sa Font, ko sta mimo prišla gospodarja. Preživljala sta dolge mesece v mestu, in če sta kdaj prišla na posestvo, so me spoštovanje, strah in sramežljivost vedno pregnali proč, takoj ko sem ju opazil. Nisem si ju upal niti pogledati, razen v vaški cerkvi za svetega Mihaela dan, ko so jima zraven oltarja postavili stola, opažena v rdeči žamet.

Dona Maria Antònia je bila zelo lepa in don Toni ji je bil podoben, bil je suh in visok, čeprav morda malo šibak, toda kljub očitnim podobnostim je bil on, nasprotno, grd. Bila sta bratranca. Kljub temu da sta se vedno smehljala, sta vzbujala spoštovanje, ker se je zdelo, da sta narejena iz drugačne snovi kot kmetje, kot bi bila nedotakljiva, presvetljena: tega še danes ne bi znal razložiti. Oblačila so gotovo vplivala na ta vtis; a mislim, da je šlo za nekaj neopipljivega, magičnega, kar je puhtelo iz njunega fevdalnega in gosposkega imena Bearn, ki so ga leto za letom slavili z mogočnim govorom na prižnici. Običajno se v dneh okrog svetega Mihaela v gorah začnejo deževja, zato je zgodba o stari rodovini hkrati povezana ne samo s srednjeveškimi

osvajalnimi pohodi, temveč tudi s prvim hladom in zele-
njem, ki takrat veselo odganja za prvo jesensko pašo.

– Poglej, Tonet, kako lep deček, je rekla dona Maria
Antònia. A si videl njegove oči?

Gospod me je pogledal in mi ničesar rekel. Dona Maria
Antònia je bila videti zamišljena.

– Ne vem, na koga me spominja, je rekla.

On pa je bil še vedno tiho. Naslednjega jutra so me po-
slali v internat k Ligorincem. Vrnil sem se za veliko noč.
Mojih dobrotnikov ni bilo na posestvu. Mado Francina
mi je povedala, da se je »gospod vkrcal« in da je gospa
nastanjena v pristavi v vasici, torej v kamniti hiši blizu
cerkve. Zazdela se mi je, da sem za njenimi besedami za-
čutil skrivnost. Res je bilo nekaj na tem. Vsi so po tihem
mrmrali, ampak jaz, naj sem še toliko prisluškoval, nisem
uspel razbrati ničesar. Po drugi strani pa bi, tudi če bi mi
že uspelo kaj ujeti, to ne bilo drugega kot zunanja plat
zadeve. Leta kasneje mi je gospod, ki mi je, tako kot tudi
vsem drugim, popolnoma zaupal, odkril psihološko ozad-
je v dolgem pogovoru, podobnem spovedi. A vendar ne
vem, ali je pri tem res šlo za spoved, kljub vsej njegovi
iskrenosti, in kar mislim si, da se ti bo zdelo strašno, kot
se zdi tudi meni, zdaj ko sem na to pomislil, da kljub vsem
tem letom, ki sem jih preživel v hiši kot kaplan, ne morem
zatrdati, da bi se mi enkrat samkrat spovedal.

Njegova duša je bila čista in spremenljiva kot steklo.
Ravno zato, ker je bil iskren človek, ni bilo mogoče nikoli
ugotoviti, kakšen je v resnici, ravno tako kot ni mogoče
predvideti, katera podoba se bo ujela v zrcalno površino
stekla. Zanimivo je, da ljudje, ki niso zgrajeni kot zaprt
sistem in se nočejo izogniti nobenemu odtenuk resnice, da-
jejo vtis, da se vedno pretvarjajo. Če temu dodamo, da je
gospôda vajena od malega vljudnega občevanja in izrazov,

ki jih ne gre razumeti dobesedno, čeprav jih ljudje, ki nismo dosti hodili po svetu, pač razumemo dobesedno, imamo tu še naslednji razlog, zakaj je don Toni vzbujal nezaupanje. Preprosti ljudje verjamejo, da je lahko samo brezobzirnež iskren, nasprotno pa ne znajo razvozlati vljudnostnih fraz in prepoznati, kaj pravzaprav pomenijo. Tem kmetom se gospoda ni zdelo vredno poslušati. Mislim, da sem že povedal, da je rad nosil belo lasuljo in frančiškansko kuto. Če je kdo kdaj pomislil na to, kakšno zvezo je imela ta redovniška oprava z njegovim siceršnjim življenjem, ni našel drugega kot neskladnosti, kar je seveda res, a lahko bi vzpostavili tudi vzporednice (odmaknjeno življenje, lju-bezen do duhovnih stvari). Ljudje okrog njega, ki so znali govoriti le svoj lastni jezik, so ga občudovali tudi zato, ker je bil več tako različnih govoric. Gospod je načeloma vedno sledil dobrim namenom, čeprav je veliko njegovih dejanj imelo strašne posledice; toda on je bil prepričan, da je razlog za vsako polomijo treba iskati v pomanjkanju razuma, in ne v zavestni želji po hudobiji, katere obstoj je vztrajno zanikal.

– Mar ne razumeš, me je pogosto dražil, da goljuf in prevarant samega sebe ne vidita kot takšnih? Goljuf si najde tisoče izgovorov, zato da lahko opraviči svoja dejanja, ampak to gotovo ne kaže na zlobo, temveč na pomo-to. Joan, ne bodi no neumen, kočijaž kočije ne prevrne, ker bi bil hudoben, temveč zato ker je neroda.

Najbrž je zato toliko bral in se trudil, da bi se izobrazil, a je pri tem pozabljal, da tudi pamet pogosto zaide na kriva pota. Glede na čtivo je sodil v osemnajsto stoletje in se pod nobenim pogojem ni hotel odreči *Razumu*, čeprav boš videl, da je bila v njem tudi poetična globina, polna nasprotij.

– Priznam, mi je govoril, da je luč razuma brlivka: ampak to ne sme biti razlog, da bi jo utrli, temveč je treba njen plamen podžgati.

Bil je spreten sofist in dialektik. Njegove nauke sem sprejemal previdno, a priznam, da se včasih nisem mogel upreti njihovi privlačnosti.

A le kako naj bi bilo drugače? Šola, v katero so me poslali s sedmimi leti, ni imela duhovnega obzorja; pouk je bil gola, pedantna rutina: vedenje pa vulgarno. Ko sem ponovno prišel na Bearn, me je čisto prevzelo ozračje svobode in vljudnosti, ki ga je okrog sebe ustvarjal gospod. Don Toni ni nikoli razpravljal, nikoli se ni jezil, čeprav je tudi res, da se ni odrekel privilegiju, da telesno kaznuje prekrške svojih podložnikov. Nekoč sem videl, kako je s pasom prebičal glavnega hlapca (ki je imel atletske postavbo in je kazen sprejel s stisnjenimi zobmi), a videl sem tudi, kako je takoj zatem o kazni razpravljal z župnijskim vikarjem, ki je bil proti takšnim metodam. Stvar se je tu in tam ponovila, ker je hlapec rad otresal in ker je uporabljal prostaške izraze kot so »ferdamani židje« in »strela te trešči«, besede torej, ki jih v slovarju osemnajstega stoletja pač ni bilo. Priprave na prizor so me hkrati odbijale in me privlačile, tu je bila prijaznost in neprizadetost, s katero je gospod dajal navodila, naj prinesejo pasove, ki so bili obešeni za vrati, potem pa se je končno prikazal še hlapec, prijazen z usodo.

– No, pa poglejmo, je rekel don Toni, koliko časa bo tokrat zaleglo. Sleci si srajco in sedi semle na pručko. Pa skloni glavo, da mi ne bo v napoto.

Hlapec je sklonil glavo in bilo je nenavadno videti, kako je ta človek, visok kot mlaj, mlad in pokončen, pustil, da ga don Toni premikasti, čeprav je bil slednji droban in že v svojih petdesetih. Vsi fizikalni in biološki zakoni so se

upirali prizoru, toda mislim, da je bilo ponižanje hlapca, ki ga je marsikdo imel za znak zlobe, del moralnih sil, naravnega reda stvari, discipline, tradicije in je zato ta odnos povečeval tako gospodarja kot njegovega sužnja.

Po končani predstavi je don Toni hlapcu naročil, naj si ga, če ga tilnik zelo peče, namaže z dobrim olivnim oljem, potem pa se je vrnil k branju svojih klasikov. Naučil me je francoščine in me uvedel v Racina in Molièra; bil sem reven podeželski duhovnik, ki ni nikoli čutil skušnjave, da bi prelomil svoje zakramente, in le njemu se imam zahvaliti, da ne bom umrl, ne da bi vedel, kako je ljubila Fajdra in kako se je smejala Celimena. Mislim, da je bilo Bogu to ljubše in da je imel raje moje zavestno odrekanje kot pa vsa odrekanja nevednih, ki jim ni mogoče reči odrekanja.

Bil je izjemen človek. Vem, da bi mu imeli njegovi sovražniki marsikaj očitati, da bi se marsikdo posmehoval njegovemu gojenju preperle kulture osemnajstega stoletja. S tem, ko bo znanost napredovala (in na koncu tega stoletja se ritem čedalje bolj pospešuje), se nam bo njegova načitanost gotovo zdela le prazno zapravljanje časa, kot bi ne bil drugega kot *amateur*. Pa saj si ni prizadeval za kaj več, toda včasih se je v njem vnela genialna iskra in zato je treba nanj gledati kot na vzornika. Ne dvomim, da si zasluži ta naziv, in tudi večina kmetov v Bearnu ga je v svoji preproščini imela za posebnega človeka: ta razumni dvomljivec, ta brezbrizni malodušnež je v sebi imel nekaj – in naj mi Bog oprusti –, kar je spominjalo na čarovnika.

2

Zdi se mi pomembno opisati prizorišče, na katerem se je zgodila drama. Morda bi te presenetila mešanica kmečkih poslopij in dvorca, ki si jo je mogoče zamisliti le v časih, ko so graščaki živeli obkroženi s svojim celotnim premoženjem. Ne bom ti govoril o torklji ne o stajah za ovce ne o senikih in ne o kašči. Če je res, kar pravijo, je moj dobrotnik na vse tekoče zadeve pozabljal in je uničil svoje bogastvo in s tem prizadel tudi vse druge dobre ljudi s tega konca. Tudi sam se je zavedal, da je bilo njegovo gospodarjenje slabo. »Z gospôdo je konec,« mi je govoril. In edino v tem se je strinjal s svojim sovražnikom J.-J. Rousseaujem, ker je bil v bistvu aristokrat in je tako kot Seneka cenil intelektualne sposobnosti bolj kot vsako bratstvo med ljudmi. Nočem reči, da kmetov ni imel rad, toda z njimi ni ravnal kot enak z enakim. Sam se je dobro označil, ko je rekel, da se »izogiba nepotrebnemu stiku z ljudmi«. Zdi se mi, da je s to sibilično izjavo mislil na vsak telesni dotik, ki ni izvor užitka. Ljubezen seveda lahko doseže, da pastirica sede na prestol; toda ko se čar čutnosti, ki je vedno kratkotrajen, razblini, bo aristokrat pastirico preziral z najhladnejšo vzvišenostjo in jo prepustil njeni žalostni usodi. Minila bodo leta in morda se bosta žrtev in birič srečala na kakem križpotju. Ona, neprivlačna in ne več mlada, ga bo ponižno pozdravila z nazivom »gospod« in na njen pozdrav bo nekdanji ljubimec odgovoril veselo, a z razdalje. Njegova vest mu ne bo ničesar očitala. Morda je ženska kdaj tudi zbolela in tedaj ji je on po vikarju dal poslati zavitek s petimi srebrniki. Morda se je v grehu rodil tudi otrok, ki ga je on vzel pod svojo zaščito, ni mu odrekal ne možnosti študija ne virov preživetja, a mu ni dal

tistega, kar pomeni več kot vsi zakladi tega sveta: častnega imena, dokazila o poštenosti. Takšna je nprav tistih, ki vladajo svetu, pa tudi če imajo same sebe za poštene ljudi: so trdi in hladni kot kamen. Oprosti, Miquel, da sem se prepustil tako neprimernemu razglabljanju. Če drugega ne, moram o svojem dobrotniku priznati, da samega sebe ni imel za angela. Svetohlinec pač ni bil, toda glede na to, da je svoje napake priznaval, potem pa vseeno vztrajal na istem, morava ugotoviti, da je bil njegov glavni greh kontumacija, trmasta neposlušnost.

Zdajle pa stopiva na novo scenerijo, in sicer v najlepše prostore zgradbe. Vstopila bova skozi dvorišče, obrnjeno proti jugu, ki ga na Majoriki imenujejo *clasta* in kjer so stajе, upravnikovo stanovanje in sobe za kurirje. Na koncu je obokan prehod na naslednje, manjše dvorišče, od koder je dostop v vežo s stopniščem, ki vodi v svečane sobane. V veži je kmečko ognjišče s klopmi, prevlečenimi z jagnečjim krznom. Nekoč je bila tu gotovo kuhinja, toda ko so se običaji spremenili in je začelo prevladovati udobje, je kuhinja izginila v kak teman kotiček, toda ognjišče je ostalo in ga še vedno tu in tam uporabijo, da na njem spečejo jagnje ali segrejejo lonec vode, ko je ravno pri roki. Pozimi tu vlada zatišje, pa čeprav duri, od koder se odpira pogled na obe prej omenjeni dvorišči, ne zapirajo vse do večera. Poleg ognjišča je visoko okno, obrnjeno v notranjost zgradbe, s pogledom v sosednjo sobo. To bi rad posebej poudaril, ker je pomembno za mojo pripoved. Ob vhodu je na levi strani salon s klavirjem, od koder je prehod v jedilnico.

V zgornjem nadstropju so sobane in spalnice. Stopnišče se povzpne do galerije s tremi velikimi vrati, po enimi na vsakem koncu in enimi na sredi, vrata so obdana s stebri, zaključenimi s kapiteli v antičnem slogu. Ta del stav-

be so prenovili pred kakimi sedemdesetimi leti. Osrednja vrata vodijo v ovalno izbo, v kateri skorajda ni pohištva, s pompejskimi slikarijami na stenah in s svetlobno lino na stropu. Od tu vodi pot v glavni salon z balkonom, obrnjenima na vrt in z odprtim kaminom iz marmorja. Na levi strani salona je zakonska spalnica in na desni so vrata, ki vodijo v sobani, kjer si je dal gospodar urediti svojo spalnico in študijsko sobo: iz obeh prostorov je imel neposreden dostop do vrta po zunanjih polžastih stopnicah.

Glavni salon je veličasten, stene ima preoblečene v sinjmodro svilo, poln je ogledal in odličnega porcelana. V starih časih je bil vedno zaklenjen, ker so za prehod v pritličje uporabljali ozko stopnišče, ki je vodilo naravnost iz glavne spalnice v sobo ob jedilnici; toda od njune vrnitve iz Rima leta 1884 je ta svečana sobana postala prostor, v katerem sta preživljala večino časa. Tu sta tudi umrla na mojih rokah, najprej ona s svojo umirjeno dobroto, ki mi ni bila vedno naklonjena, in potem se je utrnil še njegov razum z vsemi tistimi tesnobnimi ugankami. Pred letom 1884 je bila sobana videti kot svetišče. Danes je to ponovno postala. Dal bi zanjo toliko denarja, kot ga mora imeti gospod Rotschild, da bi jo iztrgal iz krempljev upnikov, ki ne bodo potrebovali dosti časa, da prostor oskrunijo, ker se ne zavedajo, kaj se je tu zgodilo in kaj predstavljajo te stene in ta kamin v empirskem slogu, ob katerem se je on tolikokrat pretvarjal, da spi, da se je tako lahko mirno predajal svojim premišljevanjem. Živel je od misli na prihodnost in od preteklih spominov. »Sedanjest,« mi je govoril, »ne obstaja, je le točka hrepenenja med tistim, na kar upaš, in tistim, kar pogrešaš.« Zato se mi zdi, da v njegovi bolj ali manj poganski duši vendarle ni manjkalo želje po večnosti.

Vrata na obeh koncih zgornjega hodnika se odpirajo v nove prostore, prva vodijo v sobico, ki rabi kot preddverje arhiva, in druga imajo dostop do cele vrste sob, med katerimi je tudi prostorček z oltarjem, kjer je gospa lahko molila ob deževnih dnevih, da ji ni bilo treba dol v kapelico, ki je stala zunaj, sredi *claste*. Iz izbe z oltarjem, ki je bila včasih prehodna soba, vodi skrivno stopnišče v »sobano porcelanastih lutk«, o kateri bom govoril kasneje.

To je bil torej kratek oris prizorišča. Ti sam si, prosim, poleg tega zamisli še gozdove in gore, revno zemljo, skalnato obalo, pokrito z dišečim, nizkim rastlinjem: v jesenskem času tu letijo drozgi in spomladi škrjanci; ne pozabi na značilno vreme, na barvo prsti, na oblake in na deževja in na noči s polno luno in na mogočna neurja, v katerih se po pesnikovih besedah izraža božja volja:

Caelo tonantem credimus Iovem regnare.

3

Vse dokler nisem šel v semenišče, nisem izvedel, zakaj sta se moja dobrotnika sploh ločila, na videz za vedno. V hišo sta vzela nečakinjo iz drugega kolena, siroto, ki je bila vzgojena v šolah v Montpellieru. Ime ji je bilo Šima, od mene je bila starejša kakih deset ali dvanajst let. Njena lepota je bila popolna. Bila je, kot je rekel gospodar, pametna in priljudna kot mačka, a v njej je bila tudi tista prebrisanost, ki jo La Fontaine pripisuje vsem živalim tega rodu. Pisalo se je leto 1859. Lesseps je že risal načrte za Sueški prekop in Gounod se je pripravljal na krstno izvedbo *Fausta* v pariški Operi. Don Toni je s svojo soprogo

pogosto potoval in dobro sta poznala Francijo in Italijo. Imela sta nekaj pariških prijateljev, ki so ju vztrajno vabili na premiero. Gounod je sledil korakom Ludvika Napoleona in je s tem delom poskušal pritegniti pozornost pruskih somišljenikov. Drugo cesarstvo si je lahko privoščilo sovražstvo do starih Habsburžanov, ker za Francijo niso predstavljali nobene nevarnosti več, nasprotno pa jim je bil Berlin vedno bliže, ker je, kot so tedaj govorili, gojil svobodomiselno tradicijo Friderikov, ki je bila tako vseh napoleonski dinastiji. Ta pošastna napaka se je dokončno razkrila v Sedanu, toda v tistem času te stvari niso še nikogar skrbele. Na bulvarjih je vrelo protiaavstrijsko in nacionalistično vzdušje. Po bitki v Sadowi je ljudstvo v svoji naivnosti slavilo Pruse. Offenbach je le tri leta pred Sedanom s svojo figuro velike vojvodinje Gérolsteinove na odru osmešil fevdalizem v razkroju in s tem pomagal utrditi idejo o nadvladi pruskih kraljev. Goethejev *Faust* pa je postal simbol tega vihravega in nasilnega rodu, ki mu ideja o drugem svetu ni dovolj, temveč hoče doseči nebesa že prej, pa čeprav mora zato stopiti v kupčijo s samim vragom. Gounod je legendo priredil po svoje, kar so v palači Tuileries sprejeli z navdušenjem. Časopisi so ga vsevprek hvalili. Naš gospod je k temu rad kaj pripomnil.

– Star sem osemindvajset let, Maria Antònia, in ti tudi nisi več noben otrok. Morala bi nemškega doktorja počakati v zasedi, da bi iz njega stresla skrivnost, kako vendar postati spet mlad.

Seveda pa ni šlo za nobeno skrivnost, temveč za to, da je dušo prodal hudiču, in tega dona Maria Antònia ni mogla slišati niti v šali.

– Ne govori vendar neumnosti, Tonet. Mar bi rad gorel v peklu?

– Ne. Ampak če bi bil lahko spet mlad ...